

بررسی نقش معلم در دستیابی به فرآیند آموزشی از طریق زبان بدن در دانش آموزان

فروزان جولائی^۱، امید تیموری^۲، فرزانه درخشانی سنگانی^۳

^۱ دکتری زبان و ادبیات عرب ، دانشگاه آزاد اسلامی (نویسنده مسئول)

^۲ دکتری ریاضی کاربردی گرایش آنالیز عددی

^۳ کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی ، دانشگاه آزاد رودهن

چکیده

معلم عنصر کلیدی انتقال دانش و آموزش به دانش آموزان است و مهمترین عضو نظام آموزشی در فرآیند یاددهی-یادگیری و معمار اصلی این نظام محسوب می شود. بنابراین موفقیت هر نظام آموزشی تا حد بسیار زیادی به دانش و مهارت های حرفه ای معلمان بستگی دارد. امروزه و با تغییر سبک آموزش و پرورش از حالت سنتی به استفاده از روش های فعال، خلاقانه و تعاملی، لذا استفاده و بکارگیری از الگوهای غیرکلامی و زبان بدن بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. زبان بدن به مجموعه کردارها و رفتارها، چگونگی بیان کلمات و حالت چهره و ایستادن فرد گفته می شود. زبان بدن را می توان یکی از مهمترین ابزارهای معلمان هنگام تدریس دانست. چرا که این مهارت در واقع تکمیل کننده کلام آنهاست. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش معلم در دستیابی به فرآیند آموزشی از طریق زبان بدن در دانش آموزان و به روش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا انجام شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که معلم اثربخش معلمی است که با داشتن مهارت ها، صلاحیت های حرفه ای و اخلاق معلمی ، علاوه بر فراهم آوردن زمینه مناسب برای یادگیری همه جانبه دانش آموزان، می تواند با استفاده از زبان بدن و از طریق نگاه کردن به حالت چشم ها، صورت ها و توجه به فعالیت های دانش آموزان، بازخورد اطلاعات را دریافت کند و تدریس اش را در کلاس بهبود بخشد.

واژه های کلیدی: معلم، آموزش، زبان بدن، دانش آموزان

مقدمه

آموزش و پرورش یکی از نهادهای مهم اجتماعی است که در پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه بیشترین نقش را داراست. اکثر اندیشمندان و صاحب نظران آن را زیر بنای رشد و توسعه می دانند. پیشرفت و ترقی جوامع انسانی در گرو تأمین نیروی انسانی ماهر و متخصص جهت اداره مطلوب بخش های مختلف بوده و جوامعی که در این خصوص تلاش بیشتری داشته اند، نتایج موفقیت آمیزی را در حرکت پر شتاب توسعه اقتصادی و اجتماعی کسب کرده اند. [۱]

با پذیرش نقش تأثیرگذار نهاد آموزش و پرورش، کدام مؤلفه آن در درجه نخست اهمیت و اولویت قرار می گیرد؟ پاسخ بدین پرسش، مستلزم نگرش نظام مند به موضوع است، به گونه ای که از هیچ عنصر یا مؤلفه ای غفلت نشود و به کلیت نظام و عناصر آن در یک رابطه تعاملی توجه شود. اما بدون غفلت از همه جانبه نگری، می توان نقش برخی عناصر از جمله نقش عنصر «معلم»، را شاخص و برجسته کرد و به آن وزن بیشتری داد.

معلم از آن جا که اهداف متعالی و اجرایی نظام آموزش و پرورش، نهایتاً توسط وی محقق می شود، به عنوان عامل و کارگزار اصلی تعلیم و تربیت به شمار می آید. تعامل مستمر و چهره به چهره معلم و دانش آموزان به عنوان دو قطب اصلی نظام تربیتی، معلم را در موقعیت ممتاز و منحصر به فردی قرار می دهد که هیچ یک از دیگر عناصر نظام آموزشی از آن برخوردار نیستند. به همین سبب، ضعف و فتور وی می تواند موجب گسست این زنجیره و شکست در دستیابی به اهداف آموزشی و پرورشی شود. [۲]

در فرآیند تحولات آموزشی و پرورشی، معلمان به عنوان عامل اصلی مطرح می باشند: اول به دلیل نقش موثری که بر خط مشی های آموزشی از طریق فعالیت در اتحادیه های معلمان دارند و دوم به دلیل اقدامات و فعالیت های روزانه خود در فرآیند یاددهی - یادگیری دانش آموزان در کلاس های درس.

آموزش باکیفیت زیربنای توسعه در هر کشوری بوده و مبنای توسعه پایدار، اهمیت دادن به امر آموزش می باشد. از این رو بیشتر کشورهای جهان با نگرانیهای فزایندهای که داشته اند بخش عظیمی از بودجه کشور را به توسعه آموزش باکیفیت اختصاص داده اند.

موضوع آموزش با کیفیت بحث پیچیده ای است که بهبود آن در نظام های آموزشی متأثر از عوامل متعددی است که از جمله مهم ترین این عوامل «معلم» می باشد. معلم از طریق تدریس محتوای برنامه درسی، اجرای مطلوب فعالیتهای یادگیری، استفاده بهینه از مواد و منابع، در نظر داشتن زمان و مکان در دسترس، گروه بندی کردن دانش آموزان و بهره گیری از روشهای مناسب ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، زمینه را برای تحقق حداکثری اهداف برنامه درسی فراهم می کند.

تدریس عبارت است از تعامل یا رفتار متقابل معلم و شاگرد، بر اساس طراحی منظم و هدفدار معلم، برای ایجاد تغییر در رفتار شاگرد. تدریس مفاهیم مختلف مانند نگرشها، گرایشها، باورها، عادات و شیوه های رفتار و به طور کلی انواع تغییراتی را که می خواهیم در شاگردان ایجاد کنیم، دربر می گیرد. [۳] تدریس یک فرآیند است و عوامل بیشماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند، پس معلم باید چهار چوبی کوچک و محدود از فرایند تدریس را به عنوان الگو انتخاب کند و مورد تحلیل و شناسایی قرار دهد تا بتواند در موقعیت مناسب در محدوده آن چهارچوب، فعالیتهای آموزشی خود را سازماندهی کند و روشهای مناسب تدریس را انتخاب و اجرا نمایند. [۴] تدریس بخشی از آموزش است و همچون آموزش یک سلسله فعالیت های منظم، هدفدار و از پیش تعیین شده را در بر می گیرد.

چهار ویژگی خاص در تعریف تدریس وجود دارد که عبارتند از: [۵]

- وجود تعامل بین معلم و دانش آموزان
- فعالیت بر اساس اهداف معین و از پیش تعیین شده
- طراحی منظم با توجه به موقعیت و امکانات
- ایجاد فرصت و تسهیل یادگیری

کیفیت تدریس معلمان، امروزه در راس امور آموزش قرار دارد و بهبود کیفیت از دغدغه های اصلی آنها است. شناسایی نقاط ضعف و قوت، تشخیص فرصت ها و تهدیدها و تلاش برای بهبود وضعیت موجود و رسیدن به وضعیت مطلوب و کسب جایگاه برتر از مهمترین وظایف سازمان ها از جمله موسسات آموزشی است.

پیشینه تحقیق

در این گفتار به اختصار به بیان مطالعات و تحقیق هایی که در این زمینه انجام گرفته است، می پردازیم:

حصاری و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «فرآیند بهبود روند آموزش: نقش معلم در مقابل نقش دانش آموزان» به بررسی نقش معلم در بهبود روند آموزش و ارتباط آن با نقش دانش آموزان پرداخته اند. یافته های پژوهش حاکی از اهمیت اساسی نقش معلم در کلاس نسبت به تغییر نگرش شاگردان بوده است. ایجاد نگرش مثبت از جانب معلم باعث ارتقا سطح یادگیری شاگردان می شود.

نتایج پژوهش امین پور و زرعی (۱۳۹۸) با تاملی بر استفاده معلم از زبان بدن در تدریس نشان داد زبان که بصورت مستقیم با نحوه ادراک واقعیات اجتماعی ارتباط دارد، فرآیندهای فکری افراد و تجربه آنان را شکل می دهد و قطعاً آشنایی و استفاده از زبان بدن و بکارگیری آن در تدریس و کلاس درس از موارد ضروری برای هر معلم در جامعه امروزی می باشد. با توجه به اهمیت و نقش ارتباط بخصوص ارتباط غیر کلامی و زبان بدن در تعلیم و تربیت و کلاس درس، در این پژوهش تلاش شده است که زبان بدن مورد استفاده در تدریس معرفی شود.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش معلم در دستیابی به فرآیند آموزشی از طریق زبان بدن در دانش آموزان به شیوه توصیفی و از نوع تحلیل محتوا انجام شده است و با توجه به روش پژوهش، جامعه آماری پژوهش شامل کلیه اسناد، مدارک و منابع مرتبط با موضوع مورد بررسی می باشد.

یافته های تحقیق

هر گونه تحول اساسی در جامعه مستلزم متحول شدن نظام آموزشی آن جامعه است و محور اصلی پیشرفت هر نظام

آموزشی کیفیت عملکرد معلم می باشد. معلم به عنوان مهمترین رکن تعلیم و تربیت در تربیت ابعاد آموزشی، اعتقادی، عاطفی، اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و... دانش آموزان مستقیماً دخالت دارد؛ و در تربیت نیروی انسانی مورد نیاز جامعه نقش به سزائی ایفا می کند. [۶]

در سالهای اخیر یکی از رویکردهای توسعه و توانمندسازی معلمان، اثربخشی معلمان عنوان می شود که منجر به بهبود کیفیت آموزش و پرورش دانش آموزان شده است. لذا نقطه اتکای هر تغییر و تحولی، معلم اثربخش بوده، چرا که معلم اثربخش موقعیت های ایجاد یادگیری در بین دانش آموزان را با تکیه بر دانش و مهارت مورد نیاز معلمی و داشتن شایستگی و صلاحیت های حرفه ای خود فراهم می آورد. [۷]

دیدگاه های مختلف در مورد نقش آموزشی و تربیتی معلم

نقش معلم و مربی را در جریان ارتباط با دانش آموزان و یادگیری، نظریه پردازان بزرگی چون پیائزه، اریکسون، فروید، کارل راجرز، آبراهام مازلو و بی.اف. اسکینر مورد بررسی و تحلیل قرار داده اند. در اینجا به اختصار به نقش آموزشی و تربیتی معلم از دیدگاه های فوق می پردازیم: [۸]

۱. دیدگاه رشدی - شناختی

در این دیدگاه معلم نقشی راهنما و هدایت کننده دارد و صحنه و محیط یادگیری را آماده می کند و در این محیط کودکان را با انواع متنوعی از اعمال جستجوگرانه و کاوشگرانه روبرو می کند. تشویق روحیه پژوهشگری در کودکان و کمک به آگاه شدن آنها نسبت به اشیاء و محیط پیرامونشان از وظایف معلم است. نتیجه چنین نقش حساسی در سوال و جواب های محرک و برانگیزاننده کودکان و فعالیت هایشان تجلی می یابد. در این دیدگاه معلم بهره برداری حداکثری از زمان را دارد و به کودکان آزادی در جهت یادگیری می دهد. از این رو معلم نقش تعیین کننده ای در طراحی سوالات برانگیزاننده، دلگرم کردن کودکان، طراحی مطالب و محتوای درسی و فراهم کردن تجربیات یادگیری مناسب دارد. نکته مهم و قابل توجه در این دیدگاه نقش و تاثیر کودک در تصمیم گیری هاست. به طور کلی ایده اصلی این دیدگاه این است که «ذهن متفکر» و «دانش آموز متفکر» توسط «معلم متفکر» ساخته می شود.

۲. دیدگاه رفتار گرایان

رویکردهای رفتارگرایان که معمولاً با عناوین تغییر رفتار یا تحلیل رفتار آمده است نقش تربیتی معلم را ایجاد تغییر در رفتار کودکان در کلاس می داند. نظریه شرطی کردن عامل اسکینر به منظور فراهم کردن زمینه های مناسب و راههای مطلوب در تغییر رفتار کودکان و دانش آموزان در محیط های تربیتی مورد استفاده فراوان داشته است. معلمان در نقش تربیتی خود به عنوان تغییر دهندگان رفتار، احتمال وقوع رفتارهای مثبت از قبیل همکاری و اشتراک مساعی با دانش آموزان را افزایش داده و باعث توقف و اصلاح رفتارهای ناخواسته ای چون خشونت و بدخلقی می شوند. [۹]

رابرت سیرز به نقش الگو دهی معلم در جریان تربیت تاکید کرده است و معتقد است که کودکان در روند همانند سازی با فرد بزرگتر و نیز معلم و مربی است که رفتار های اجتماعی مناسبی کسب می کنند. در این راستا سیرز به اهمیت نقش معلم و فرد بزرگتر در تدارک فعالیت های بازی و کسب تجربه شخصی اشارات فراوانی دارد و نهایتاً نقش معلم در تربیت کودکان و

دانش آموزان، فراهم آوردن زمینه های مناسب برای کنترل شخصی، همانند سازی مناسب و کسب الگو های جنسیتی مطلوب در آنان می داند.

۳. دیدگاه روان تحلیل گران

در این دیدگاه معلم در نقش فرد بزرگتر و راهنماست و تاکید بر رشد عاطفی و شخصیت دانش آموزان از جنبه های شناختی آن بیشتر است. از نظر روانشناسانی همچون اریکسون، فروید، راجرز و مازلو، نقش حمایتی و عاطفی معلم در مرکز توجه قرار داشته و تفسیر کننده احساسات، رفتارها و اعمال در جهت یاری رساندن به کودک است. معلم است که ساختار عاطفی کودک و پیشرفتهای او را در هر یک از مراحل بحرانی رشد مورد سنجش قرار می دهد. فروید هنر تربیت کننده (معلم) را در گذر کودک در مراحل رشد و در یاد دادن چگونگی برخورد اصولی با مسائلی می داند که در هر مرحله با آنها مواجه می شود. آموزش روش های صحیح حل مشکلات به دانش آموز بر عهده معلم به عنوان فرد بزرگتر و راهنماست.

اریک اریکسون نیز هدایت کودک برای گذر از هشت مرحله تئوری را بر عهده معلم می داند و معتقد است نقش تعیین کننده فرد بزرگتر در مواجهه کودک با مشکلات و دشواری ها به شیوه ای سالم و مثبت حائز اهمیت است. نقش معلم از دیدگاه وی در شکل دهی تصویری مثبت و صحیح از خود کودک و از طریق تدارک فعالیتها و بازیهای مناسب در محیط تربیتی بسیار بارز است.

مازلو و راجرز اگر چه دارای نظریه های مرحله ای نیستند ولی تأکید هر دو بر شیوه دستیابی به خودپنداری مثبت در کودک بوده و در هدایت کودک به سوی کمال از راه محبت و حمایت و عکس العمل های مناسب در محیط های تربیتی و مدرسه، نقش تربیتی معلم را به عنوان فرد بزرگتر موثر می دانند. [۱۰]

۴. دیدگاه رشد گرایان

در این دیدگاه از نظر نظریه پردازانی چون آرنولد گزل نقش معلم را در حمایت از کودک در مراحل و دوره های مختلف رشدش به عنوان راهنما می داند. در اینجا معلم فردی است که در برخورد با مسائل و مشکلات، صبر و شکیبایی و ادراک آرامش لازم را دارد و اوست که ارزیابی رشد کودک در سطوح مختلف عاطفی، روانی - حرکتی و شناختی را انجام داده و او را آماده کسب تجارب در سطح رشدی می کند. [۱۱]

تلاش معلم در این دیدگاه باید بر فراهم آوردن محیط تربیتی آزاد و متعادل بوده که امکان رشد مطلوب را میسر می سازد و معلم یا مربی می بایست فعالیت های تربیتی را با مراحل رشد دانش آموزان مطابق کرده و متناسب سازد.

صلاحیت های حرفه معلمی

صلاحیت های معلمی، مجموعه شناختها، گرایشها و مهارتهایی است که آموزگار با کسب آنها می تواند در جریان تعلیم و تربیت به پرورش جسمی، عقلی، عاطفی، اجتماعی و معنوی فراگیرندگان کمک کند. این صلاحیت ها را می توان در سه حیطه شناختی، عاطفی و مهارتی طبقه بندی کرد. منظور از صلاحیت های شناختی مجموعه آگاهی ها و مهارت های ذهنی است که معلم را در

شناخت و تحلیل مسائل و موضوعات مرتبط با تعلیم و تربیت توانا می سازد. صلاحیت های عاطفی مجموعه گرایشها و علایق معلم به مسائل و موضوعات مرتبط با تعلیم و تربیت است و صلاحیت های مهارتی به مهارت ها و تواناییهای علمی آموزگار در فرآیند یادگیری مرتبط می شود. از مجموعه صلاحیت های سه گانه، صلاحیت تأثیرگذاری بر دانش آموز حاصل می شود. [۱۲]

کاستر و همکاران (۲۰۰۵) صلاحیتهای حرفه ای معلمان را در پنج دسته اصلی به شرح زیر تقسیم بندی نموده اند:

- **دانش تخصصی:** شامل برخورداری از آگاهی و اطلاعات لازم در رابطه با رشته تخصصی و توسعه و به روز نگه داشتن آنها می باشد.
- **صلاحیت رفتاری:** شامل داشتن دیدگاه دموکراتیک، صداقت و درستی و غیره می باشد.
- **پداگوژی:** شامل چهار عامل کمک به دانش آموزان و تعیین نیازهای یادگیری آنان، تنظیم برنامه درسی براساس نیاز دانش آموزان مختلف، طراحی فعالیتهایی برای تسهیل یادگیری و رشد یادگیرندگان و استفاده از فناوری اطلاعات در تدریس می باشد.
- **ارتباطات:** شامل برقراری ارتباط با دانش آموزان با تجارب مختلف، راهنمایی در انجام وظایف، تحلیل و روشن ساختن دیدگاه های دانش آموزان می باشد.
- **سازماندهی:** شامل صلاحیتهایی چون مدیریت زمان و تنظیم برنامه درسی مطابق با اهداف سازمانی می باشد.

۳. شایستگی های معلم اثربخش

از نظر استرانگ (۲۰۰۷)، شایستگی های معلمان اثربخش شامل سه بخش دانش، مهارت و گرایش می شود که به شرح زیر می باشند: [۱۳]

- **دانش:** آنچه که معلم باید بداند؛ شامل دانش معلم نسبت به موضوعی که تدریس می کند، توانایی انتخاب روش تدریس مناسب با آن موضوع و آگاهی نسبت به آهنگ رشد کودک.
- **مهارت:** آنچه که معلم می تواند انجام دهد؛ شامل توانایی اداره کلاس درس، تهیه طرح درس مناسب، ارتباط آموزش با زندگی واقعی، در نظر گرفتن تفاوت های فردی، ایجاد جو مثبت در کلاس درس می باشد.
- **گرایش:** ویژگیهایی است که معلم در اختیار دارد؛ شامل توجه، عدالت و احترام، اشتیاق، داشتن انعطاف پذیری و نداشتن رفتارهای کلیشه ای و توانایی ایجاد ارتباط مناسب با دانش آموزان می باشد.

۴. ویژگی های معلم اثربخش

معلم اثربخش دارای دانش و مهارت های مورد نیاز در زمینه های مختلف برای ارائه و آموزش اهداف مدنظر نظام آموزش و پرورش است و از این دانش و مهارت در زمان مناسب به شیوه ای مطلوب و مورد انتظار برای تحقق اهداف آموزشی و تربیتی دانش آموزان استفاده می کند. [۶]

۱. اطلاعات

۱-۱. آشنایی با فناوری آموزشی

۱-۲. آشنایی با استانداردهای جهانی کیفیت کار

۱-۳. ارتقا سطح اطلاعات عمومی

معلم اثربخش می بایست آشنایی قابل قبولی با همه علوم و در همه زمینه های رشته تدریس خود داشته و مسائل روز سیاسی و اقتصادی و اجتماعی جامعه را بشناسد. همچنین در زمینه علم روانشناسی نیز می بایست آگاهی کافی بدست آورد.

۱-۴. استفاده از روش های نوین تدریس

لازمه موفق بودن معلم در تدریس، بکارگیری روش های تدریس فعال از جمله روش بارش مغزی، روش ایفای نقش، روش نمایشی، روش بحث گروهی، روش حل مسئله، روش استقرایی، روش اکتشافی می باشد. معلم اثربخش می بایست با استانداردهای تدریس خود، فرآیند یاددهی - یادگیری از ارتقا بخشیده و بداند هر روش تدریسی را در چه کلاسی و چگونه به کارگیرد.

۱-۵. شرکت در دوره های ضمن خدمت

معلم اثربخش باید با شرکت در دوره های آموزش ضمن خدمت، همواره اطلاعات و دانش خود را به روز نگه داشته و تدریس خود را از حالت یکنواختی و تکرار در آورد.

۱-۶. آشنایی با اصول روانشناسی تربیتی

شناخت مخاطب و شرایط خانواده و زندگی وی از ضروریات کار معلمی در طول تدریس خود می باشد. زیرا در این صورت است که می تواند فعالیت آموزش را به نحو احسن به انجام برساند.

۱-۷. داشتن طرح درس

داشتن طرح درس روزانه و مدیریت زمان تدریس در کلاس از اقدامات ضروری هر معلم در کلاس درس است. داشتن

آگاهی کافی در مورد انواع ارزشیابی ها و نحوه بکارگیری آنها در مراحل تدریس ، حیطه های مختلف آموزشی از جمله دانش، درک و فهم، کاربرد، ترکیب قضاوت و اعمال آنها در طرح ریزی سوالات نیز از دیگر ضروریات فعالیت های معلم در کلاس درس می باشد .

۲. ابتکار

۲-۱. خلاقیت

خلاقیت معلم عامل مؤثری در تربیت خلاق دانش آموزانش است . بکارگیری روش های جدید و خلاقانه در فرآیند یاددهی و یادگیری ، منجر به ایجاد انگیزه خلاقیت در دانش آموزان می شود .

۲-۲. ایجاد فضای مملو از پرسش در کلاس

مطرح کردن سوال در کلاس درس و تحریک حس کنجکاوی دانش آموزان، منجر به افزایش فعالیت دانش آموزان در کلاس شده و آنان را ترغیب به یادگیری علوم بیشتر می کند .

۲-۳. فعال نمودن تخیل دانش آموزان در کلاس

معلم اثربخش و خلاق می داند که آنچه منجر به ابتکار و نوآوری می شود تخیل است فلذا به تخیل دانش آموزان احترام گذاشته و از فعالیت های خلاقانه آنها حمایت می کند .

۲-۴. عدم هراس از شکست

ترس از شکست برای معلم اثربخش معنایی ندارد . بلکه استوارانه طرح های خلاقانه خود را آزمایش کرده و پس از نتیجه گیری آن را به همه اعلام می کند .

۲-۵. خطرپذیری

معلم اثربخش در راه رسیدن به اهداف خود هر گونه خطر مالی یا غیرمالی را می پذیرد .

۲-۶. تغییر و اصلاح پیش فرض ها

معلم اثر بخش با تغییر پیش فرض های قدیمی و ارائه فرضیات جدید تجربه کرده و طرحی نو می دهد .

۲-۷. تشخیص پیش نیازهای دانش آموزان

شناخت پیش نیازهای دانش آموزان نقطه شروع اقدامات معلم در کلاس درس می باشد تا در ادامه به برطرف کردن نیازهای آنها بپردازد .

۲-۸. درمان ناتوانایی های یادگیری

معلم اثر بخش با استفاده از تجربیات خود دانش آموزان ناتوان در کلاس را شناسایی کرده و با بکارگیری روش های نوین آموزشی به آنان در یادگیری کمک می کند .

۲-۹. شناخت تفاوت های فردی

توجه به تفاوت های فردی دانش آموزان و شناسایی و بارورسازی استعداد های آنان از اقدامات موثر معلم اثربخش در کلاس درس می باشد .

۳. مهارت و سرعت

۳-۱. مهارت های فردی

شامل قدرت به کارگیری اصول منطقی در تدریس، طرح ریزی مدل ذهنی، قدرت تجزیه و تحلیل مسائل و قدرت تصمیم گیری.

۳-۲. مهارت های ارتباطی

ویژگی های چون کنترل احساسات، فن بیان، به کار بردن شعر و امثال در تدریس و گزارش نویسی صحیح از مهارت های موثر ارتباطی معلم اثربخش می باشد.

۳-۳. مهارت در تدریس

بیشترین میزان اثربخشی فعالیت معلم، مهارت در تدریس می باشد. معلم قرن بیست و یک می بایست با شیوه های نوین تدریس آشنا بوده و از روش های خلاقانه در تدریس خود استفاده کند .

۳-۴. استفاده از وسایل کمک آموزشی (تکنولوژی آموزشی)

به کار بردن وسایل کمک آموزشی و تکنولوژی آموزشی در امر تدریس، از مسائل مهمی است که به مهارت و سرعت تدریس معلم کمک می کند .

۳-۵. مهارت تفکر انتزاعی

تفکر انتزاعی در معلمان باعث می شود آنها یک مسئله را از دیدگاه های متفاوتی بتوانند ببینند و لذا این مسئله به آنها کمک میکند راه حل های مختلفی ارائه داده و با در نظر گرفتن مزایا و معایب هر برنامه، بهترین راه حل را انتخاب و اجرایی کنند. مشکلات احتمالی را پیش از برنامه ریزی پیش بینی کرده و پیشگیری کنند. وجود مهارت تفکر انتزاعی باعث موفقیت معلمان در فرآیند آموزش و یاددهی آنها می شود .

۳-۶. مهارت تجزیه و تحلیل مسائل

معلم اثر بخش بدلیل دارا بودن سطح بالایی از تفکر انتزاعی، سرشار از اندیشه های والا بوده و از هوش بالایی در حوزه کلام بهره مندند. توانایی بحث در مورد موضوعات گوناگون را داشته و ضرورت انجام کارها را می دانند.

۴. ویژگی های اخلاقی

۴-۱. مراعات آداب و رسوم اجتماعی

پایبندی معلم به آداب و رسوم اجتماعی و رعایت حریم عفت و پاکدامنی جامعه باعث می شود تا دانش آموزان نیز این گونه رفتار را پذیرفته و از او به عنوان الگو پیروی نمایند.

۴-۲. نشاط و شادابی

معلم باید با روحیه با نشاط و شاداب پا به کلاس گذاشته و مشکلات زندگی خود را با خود به کلاس نیاورد. کسلی و افسردگی معلم در کلاس به دانش آموزان نیز منتقل می شود.

۴-۳. آراستگی ظاهر

با وجود اهمیت سرعت در جهان در قرن حاضر و حداقل بودن فرصت ها، لیکن معلمان باید همواره به خود برسد و با ظاهری آراسته و مرتب وارد کلاس شود.

۴-۴. سعه صدر

سعه صدر و صبر و تحمل بر تغییرات و رفتارهای نامناسب دانش آموزان لازمه موفقیت معلم در فعالیت های خود در کلاس می باشد. معلم با صبر و شکیبایی می تواند استعداد درونی فراگیران را شناسایی و آنها را شکوفا کند. معلم باید توانایی تحمل و پشت سر گذاشتن هیجانات مربوط به پیشرفت های دانش آموزان خود را داشته باشد.

۴-۵. اخلاص

اخلاص از مشخص ترین و بارزترین ویژگی معلم اثر بخش در دوره شکوفایی علم است. معلم می بایست با اخلاص داشتن در کار و بدون خودنمایی و با هدف پیشرفت و تعالی جامعه به دنبال آموزش های نوین و چگونگی بکارگیری آنها در کلاس درس باشد. در صورت عدم وجود اخلاص در کار، موفقیت معلم در زمینه علمی ارزش معنوی نخواهد داشت.

۴-۶. شخصیت دادن به دیگران

معلم اثربخش، علاوه بر این که خود متشخص است، برای دیگران اعم از دانش آموزان یا همکاران نیز ارزش و شخصیت قائل است و باعث رنجش دیگران با سخنان کنایه آمیز نمی شود، معلم اثربخش راهنمای بقیه در راه یابی به موفقیت ها بوده و دیگران را در جمع تحقیر و سرزنش نمی کند.

۴-۷. تعهد در کار

معلم اثربخش با دستیابی به موفقیت و پیشرفت در کار، تعهد خود نسبت به جامعه و مردم را از دست نمی دهد. تعهد کاری منجر به استفاده و بکارگیری صحیح از اطلاعات علمی می شود و گزینۀ علم در خدمت تباهی جامعه و نسل کشی قرار می گیرد.

۴-۸. تقوا

معلم اثربخش معلمی است که تقوا در او نهادینه شده و دانش آموزان تحت تعلیم و تربیت خود را نیز به این صفت آراسته می کند. عدم وجود تقوا فرد را تحت تاثیر فرهنگ مخرب غرب قرار داده و دچار غرور علمی کاذب می شود.

۴-۹. وظیفه شناسی

وظیفه شناسی خصلت ویژه معلم اثربخش می باشد. مسئولیت پذیری، عدم اتلاف وقت و عدم کم کاری در کلاس و شانه خالی نکردن از زیر بار مسئولیت از ویژگی های معلم وظیفه شناس است. معلم مسئول چشم داشتی به جنبه مالی و سود مادی کار خود ندارد و در انجام وظیفه اش به دنبال تعریف و تمجید و یا پاداش خاصی نیست.

۴-۱۰. رأفت و مهربانی

مهربانی خصلت معلم اثربخش بوده و با این ویژگی بر اخلاق دانش آموزان خود اثرگذار است. پرخاشگری، عصبانیت و تندخویی از صفات اخلاقی چنین معلمی نیست و در کلاس دانش آموزان به راحتی با او به بحث پرداخته و مشکلات درسی یا غیر درسی خود را مطرح می کنند.

۴-۱۱. نگرش و بینش مثبت

مثبت نگری از خصوصیات ویژه معلم اثربخش است. مسائل جدید را همواره با دید مثبت نگاه کرده و در تجزیه و تحلیل این نوآوری ها قدرتمند بوده و از آنها به عنوان فرصتی مغتنم در کار خود به خوبی استفاده می کند.

۴-۱۲. تقدم منافع جامعه نسبت به منافع خود

زبان بدن و نقش آن در فرآیند آموزش

با توجه به اینکه مهارت های ارتباطی و ویژگی های چون کنترل احساسات، فن بیان، به کار بردن شعر و امثال در تدریس و گزارش نویسی صحیح از مهارت های موثر ارتباطی معلم اثربخش می باشد، لذا در این گفتار به شرح تاثیر استفاده از زبان بدن توسط معلم در بهبود فرآیند آموزش و تدریس در کلاس درس می پردازیم:

زبان بدن

زبان بدن علم پیام های غیرکلامی از قبیل حرکات بدن، چهره و چشم است که احساسات و خواسته های فردی را در ارتباط با فردی دیگر نشان می دهد. زبان بدن تنوع زیادی دارد و انسانها از انواع آن ها در روابط خود استفاده می کنند. واقعیت این است که افراد برخلاف کلماتی که به زبان می آورند معمولاً کنترلی روی زبان بدن ندارند و آنچه بروز می دهند حقیقتی است که در وجودشان نهفته است. گفتنی است که اولین زبانی که موجودات مختلف روی کره زمین برای برقراری ارتباط به کار بردند همین زبان بدن بود. از همان ابتدا حیوانات برای این که منظورشان را به یکدیگر تفهیم کنند از این زبان بهره می بردند. [۱۴]

فوائد یادگیری زبان بدن

ارتباط غیرکلامی به شدت روی موفقیت در کسب و کار، همکاری با دیگران، مدیریت امور و زندگی شخصی تاثیرگذار است. در ادامه به برخی از فواید استفاده از زبان بدن اشاره می کنیم:

- **درک بهتر کلام:** دیگران مفهوم کلام را عمیق تر درک می کنند و این درک بهتر باعث می شود روابط اثربخش تری تشکیل شود
- **جلوگیری از مشکلات سازمانی:** به مدیران کمک می کند که مشکلات کارمندان را متوجه شوند. بسیاری از افراد حاضر در یک سازمان برای حفظ موقعیت خود هرگز آنچه را واقعاً در ذهن دارند به زبان نمی آورند و همین تفکرات پنهان به مرور مشکلات عمده ای را برای آن شرکت به وجود می آورد. در حالی که اگر مدیر سازمان به زبان بدن مسلط باشد خیلی زودتر از بحرانی شدن شرایط متوجه مسئله می شود و برای رفع آن تلاش می کند.
- **موفقیت در کار گروهی:** اگر اعضای یک گروه، زبان بدن یکدیگر را بخوانند متوجه می شوند که چه کسی در طول انجام پروژه تحت فشار است یا نیاز به حمایت دارد. درک شرایط هریک از افراد گروه کمک می کند که تمامی افراد با انگیزه بیشتری برای پیشبرد پروژه تلاش کنند.
- **حل مشکلات در مذاکره:** در مذاکرها اگر فرد زبان بدن طرف مقابل را درک کند می تواند موضع واقعی او را بیابد و فارغ از آنچه می گوید حدس بزند درخواست واقعی اش چیست.
- **پیشگیری از خرید غیرضروری:** باعث می شود فرد در برابر رفتارهای اغواکننده فروشنده مقاومت کند و مجبور نشود محصولی غیرضروری را بخرد.
- **متقاعد سازی دیگران:** با استفاده از زبان بدن فرد به راحتی می تواند دیگران را متقاعد می کند که کار مد نظر او را انجام دهند. کافیست با استفاده از اصل کمیابی در متقاعد سازی به افراد توجه کند که از چه موضوعاتی استقبال می کنند و بدنشان به کدام بخش از ماجرا حسی منفی دارد. سپس بخش مورد علاقه آن ها را در خلال صحبت ها برجسته کند و از کنار قسمت های غیردلخواهشان به سرعت بگذرد.

- **بهبود مهارت سخنرانی:** استفاده از زبان بدن در مهارت سخنرانی و ارائه را نیز بهبود می دهد. زیرا با علم به زبان بدن اعتمادبه نفس کافی پدید می آید و فرد می داند که چطور با استفاده از این تکنیک ها حضار را متقاعد و سرگرم کند.
- **کنترل حرکات بدن:** وقتی فرد به حرکات بدن خود آگاهی پیدا کند توانایی اش در کنترل آن ها افزایش می یابد و در موقعیت های مختلف آن ها را به دلخواه تغییر می دهد. این مهارت در مذاکره ها کمک می کند که احساسات واقعی خود را پنهان کند و برای رسیدن به هدف ظاهرسازی کند. همچنین می توان از این مهارت برای ساخت روابط موثر بهره گرفت.
- **شناخت افراد فریب کار:** اگر فرد زبان بدن افراد فریب کار را بشناسد در هیچ زمینه ای فریب نمی خورد. این روزها بسیاری از افراد قصد فریب کاری دارند و شناخت آن ها کمک می کند که خود را از ضررهای احتمالی محفوظ نگه داشت. البته نشانه های حقه بازی افراد در فرهنگ های مختلف متفاوت است.
- **افزایش هوش هیجانی:** به مرور هوش هیجانی و خودآگاهی افراد افزایش می یابد.
- **احساس همدلی بیشتر:** کمک می کند احساس همدلی افراد نسبت به دیگران افزایش یابد و بهتر درک کند که آن ها در چه حالی هستند. داشتن احساس همدلی باعث شکل گیری محکم ترین و موثرترین روابط می شود. مردم معمولاً روابطشان را با کسی که خودخواه و غیرهمدل است ادامه نمی دهند.

اهمیت بکارگیری زبان بدن در تدریس

اگر آموزگار بتواند از زبان بدن خود در کلاس به درستی استفاده کند، هر نگاه، لبخند و هر فعالیت او تأثیر روان شناختی زیادی روی دانش آموزانش دارد. بنابراین، زبان بدن کاری می کند که از عهده زبان شفاهی خارج است. [۱۵]

۱. افزایش و تقویت تأثیر آموزش

در ارتباط بین آموزگار و دانش آموزان، حالت چهره، حرکات و وضعیت بدن، نگاه ها و حتی لباس ها و مدل موها مفهوم بسیاری برای دانش آموزان دارد. اگر معلم با ظاهر آراسته و لباس تمیز و مرتب در کلاس حاضر شوند، دانش آموزان احساس خوبی خواهند داشت و آموزش برایشان لذت بخش تر خواهد بود، اما برعکس، اگر ظاهر معلم شلخته باشد، این فکر را به دانش آموزان القا می کند که معلمش وظیفه شناس است. این موضوع ممکن است دانش آموزان را به بحث های خصوصی هدایت و توجه آن ها را از کلاس درس منحرف کند.

۲. بهبود تأثیر زبان شفاهی

معلمان معمولاً برای تدریس از زبان شفاهی استفاده می کنند، در حالی که استفاده از زبان بدن مؤثرتر است. دانش آموزان معمولاً چیزی را که می بینند باور می کنند. در واقع، آن ها می توانند نگرش معلم و لحن آموزگاری آن ها را از زبان بدنشان

متوجه شوند. در تدریس، تغییر حالت آموزگار در روحیه یادگیری دانش آموزان تأثیر زیادی دارد. دانش آموزان آموزگاری را که سرد و جدی هستند دوست ندارند، بنابراین، آموزگار باید در تدریس، از زبان بدن هم استفاده کند.

۳. تقویت نقش اطلاعات

همان طور که می دانیم، ارتباط بین انسان ها از طریق زبان شفاهی و زبان بدن صورت می گیرد و زبان بدن به عنوان حامل اطلاعات نقش مهمی را در برقراری ارتباطات ایفا می کند، طوری که دیگر زبان ها جایگزین آن نمی شوند. روان شناسان معتقدند، کلام کمترین میزان اثرگذاری را دارد و سهم آن در ارتباط فقط ۷ درصد است. در حالی که لحن صدا ۳۸ درصد از اثرگذاری در ارتباط را شامل می شود و ۵۵ درصد باقی مانده نیز سهم زبان بدن است!

مهارت استفاده از زبان بدن در تدریس

در اینجا راهکارهایی را برای استفاده از زبان بدن در تدریس آموزگاران بیان می کنیم:

۱. ارتباط چشمی

چشم ها مهم ترین بخش در صورت ما هستند. عبارتی قدیمی می گوید: «چشم ها دریچه روح هستند. ارتباط چشمی در روابط بین آموزگار و دانش آموز نقش مهمی ایفا می کند. معلم به خوبی می داند که چطور از ارتباط چشمی در کلاس استفاده کند. بنابراین، رابطه های چشمی برای آن ها به دو نوع تقسیم می شود: تماس چشمی و خیره شدن. تماس چشمی آن است که آموزگار به طور منظم دانش آموزان را نگاه کند. برای مثال، پس از پرسیدن سؤال، با بررسی کلاس از طریق تماس چشمی می تواند تشخیص دهد چه کسانی می خواهند پاسخ دهند. در ضمن، به دانش آموزانی که به پاسخ سؤال فکر نمی کنند، یادآوری می کند حواسش به آن ها هم هست. خیره شدن آن است که به مدت طولانی با چشم های خیره به دانش آموز نگاه کنید و او را زیر نظر بگیرید. وقتی دانش آموزی استرس دارد، چشم های مهربان آموزگار می تواند او را به آرامش دعوت کند.

۲. لبخند زدن

لبخند ارتباطی با حس، اعتماد، دوستی، علاقه و هیجان برقرار می کند و بر ارتباط عاطفی می افزاید. اخم هم نارضایتی، بی میلی، و عصبانیت، بی اعتمادی، بی علاقه و کمبود انرژی را نشان می دهد. لبخند آموزگار می تواند ذهن دانش آموزان را تسخیر کند. لبخند نه تنها می تواند میان آموزگار و دانش آموز تعامل برقرار کند، بلکه فضای کلاس درس را شاداب می کند. همچنین، احساسی را که با کلمه نمی توان بیان کرد، با لبخند می توان منتقل کرد.

۳. استفاده از اشاره و حرکت در موقع سخن گفتن

معمولاً افراد برای تفسیر فعالیت های ذهنی و بیان مقصود دست ها را حرکت می دهند. آموزگار می تواند از حرکت های دست برای بیان معنی کلمات استفاده کند. همچنین وقتی که آموزگار فقط پشت میز خود می نشیند و در کلاس حرکت نمی کند، یکی از ابزارهای مدیریت رفتار را از دست می دهد. این موضوع ممکن است خیلی به نظر مهم نیاید، اما به طرز عجیبی بر رفتار دانش آموزان مؤثر است. راننده ای را در نظر بگیرید که با ماشین در حال حرکت است. وقتی به ماشین پلیس نزدیک می شود،

خیلی با ضابطه رانندگی می‌کند، چون می‌داند به مرجع قانون نزدیک است و رعایت نکردن قانون ممکن است او را به دردسر بیندازد.

اصول استفاده از زبان بدن برای معلمان

تأکید می‌کنیم آموزگاران برای استفاده از زبان بدن به منظور شادابی فضای کلاس، بهبود روابط بین معلم و دانش‌آموز و پیشرفت در تأثیر آموزش، به این اصل‌ها توجه کنند:

۱. استفاده‌ی مناسب و بجا

اگرچه زبان بدن می‌تواند جایگزین کلمات شود، اما دانش‌آموزان ما ناشنوا نیستند. از زبان بدن باید در جای مناسب استفاده کرد.

۲. طبیعی بودن

دانش‌آموزان همیشه از هر حرکت معلم تقلید می‌کنند. اگر زبان بدن معلم غیرطبیعی باشد، تصویر معلم را تحت تأثیر قرار می‌دهد و دانش‌آموزان سخت با او ارتباط می‌گیرند زمانی که نمی‌توانیم از کلمات استفاده کنیم، از زبان بدن بهره می‌بریم. بنابراین، زبان بدن معلم باید طبیعی و هماهنگ باشد.

۳. شفاف بودن

چیزی که آموزگار می‌گوید یا کاری که او انجام می‌دهد، بر زندگی دانش‌آموزان تأثیر عمیقی می‌گذارد. بنابراین، زبان بدن باید واضح و شفاف باشد. در غیر این صورت ارتباط بین معلم و دانش‌آموز مغشوش و یادگیری دانش‌آموزان دشوار می‌شود.

نتیجه گیری

امروزه رکن اصلی توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در هر جامعه آموزش و پرورش آن جامعه قلمداد می‌شود و به عنوان قدرتمندترین ابزار شکل دهی آینده و شیوه ای برای درک و تسلط بر تغییرات، پایداری و تداوم تاریخ و فرهنگ به شمار می‌رود که نقشی محوری در افزایش ظرفیت و توان تولیدی جامعه ایفا می‌کند. در جوامع پویا که تمایل به تغییرات اساسی و بنیادی دارند، این موضوع به خوبی پذیرفته شده است. نقش ثمربخش نظام آموزش همگانی از یک سو در تبدیل کردن انسان ها به افرادی بالنده از نظر فرهنگی و اجتماعی است و از سوی دیگر تامین کننده دانش عمومی مورد نیاز نیروی انسانی در بخش های گوناگون اقتصادی و اجتماعی و خدماتی است به جرات می‌توان گفت که آینده ملت ها به توانایی نظام آموزشی و توانمندسازی مدیران و معلمان در تربیت فرزندان آن کشور بستگی دارد

بدیهی است که معلم در فرایند یاددهی و یادگیری نقش مهم و ارزنده ای را ایفا می‌کند. معلم چراغ هدایت و موفقیت است که انسان را راهنمایی می‌کند، تا انسانها به طور منظم به کمال علم و معرفت برسند. معلم اثربخش دارای دانش و مهارتهای موردنیاز برای ارائه و آموزش اهداف مدنظر نظام آموزش و پرورش است و از این دانش و مهارت در زمان مناسب به شیوه ای مطلوب و موردانتظار برای تحقق اهداف استفاده میکند

یکی از عوامل کلیدی و ابزارهای اساسی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، کیفیت تدریس و مهارت های حرفه ای معلمان است. عواملی همچون ویژگی های شخصیتی و علمی معلم، ویژگی های شاگرد، تاثیر برنامه وساخت نظام آموزشی و تاثیر فضا و تجهیزات آموزشی در فرایند تدریس از اهمیت فراوانی برخوردار بوده و شناخت چنین عواملی معلم را قادر می سازد که در تنظیم فعالیت های تدریس، تصمیمی آگاهانه بگیرد. درک زبان بدن می تواند کمک زیادی به معلمان در برقراری ارتباط بهتر با دانش آموزان و تفسیر آنچه آنان ممکن است منتقل کنند، داشته باشد. توجه به سیگنال های غیرکلامی همراه با ارتباطات کلامی در موقعیت های مختلف بسیار مهم است و می تواند در برقراری ارتباط بهتر و موثرتر و بهبود کیفیت فرآیند یاددهی و یادگیری کمک کنند.

منابع

۱. رحمت زهی، خدائظر؛ خزائی، عبدالحکیم؛ اسماعیل زهی، ناصر؛ کرد، هاجره؛ امید کهن شور، ناهید؛ هاشم زهی، صفیه؛ (۱۳۹۸)، بررسی نقش معلمان در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان و تبیین دلالت های آن برای تربیت معلم، مجله علمی علوم اسلامی انسانی، سال پنجم، شماره ۱۸، ۹۶ - ۸۷
۲. صفی خانی، یحیی؛ نگاهی بر نقش حرفه ای معلم در نظام آموزشی، ۱۳۹۴،
<http://yahya883.blogfa.com/post/36>
۳. دهخدا، علی اکبر؛ (۱۳۷۳)، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران،
۴. ذوالفقاری. حسن؛ (۱۳۸۱)، راهنمای تدریس، اداره کل چاپ و توزیع کتاب های درسی
۵. شعبانی، حسن؛ (۱۳۷۵)، مهارت های آموزشی و پرورشی، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت) تهران، چاپ ششم
۶. زارع، محمد؛ (۱۳۹۲)، نقش معلم در نظام آموزشی، ۱۳۹۲ <http://alim.blogfa.com/post/9>
۷. رزی، جمال؛ امام جمعه، محمدرضا؛ احمدی، غلامعلی؛ ارائه مدلی برای معلم اثربخش و بررسی تناسب آن با استلزامات اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش ایران، پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال ۱۴، دوره ۲، شماره ۲۸، ۱۳۹۶، ۱۴ - ۱
۸. کریم زاده، عنایت؛ محب زاده، مجید؛ نوروزی، مهدیه؛ خیری نیا، حسینعلی؛ بررسی نقش تربیتی معلم در فرآیند تعلیم و تربیت، فصلنامه علمی تخصصی مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه شناسی، سال سوم، شماره ۳، ۱۳۹۹
۹. شکوهی، یکتا؛ تعلیم و تربیت اسلامی؛ تهران، انتشارات دفتر تحقیقات و برنامه ریزی، ۱۳۶۶
۱۰. الماسی، محمد؛ تاریخ مختصر تعلیم و تربیت در اسلام و ایران، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۷۸
۱۱. مفیدی، فرخنده؛ مدیریت مراکز پیش دبستانی، تهران؛ انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۲
۱۲. ملکی، حسن؛ صلاحیت های حرفه معلمی، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۴

۱۳. تقی پور، حسینعلی، کشاورز لشکناری، روح اله، و یوسف رشیدی، علی اصغر؛ دانش محتوایی روش های معلمی و تاثیر آن بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان ، کنفرانس پژوهش های نوین ایران و جهان در مدیریت، اقتصاد،

حسابداری و علوم انسانی ، ۱۳۹۶

۱۴. انتظار ، فاطمه ؛ زبان بدن چیست ؟ ، ۱۴۰۲ ، [/https://blog.faradars.org/](https://blog.faradars.org/)

۱۵. فراستی ، الهام ؛ زبان بدن ابزاری برای آموزش ، ۱۳۹۹ ،

[/https://samanketab.roshdmag.ir/fa/article/23894](https://samanketab.roshdmag.ir/fa/article/23894)